

Darko Novaković
**Vitezovićevo ljubavno pjesništvo na
 latinskom**

U predodžbi suvremenika i potomstva Pavao Vitezović ponajprije je buditelj nacionalne svijesti, historiograf i politički pisac. Toj se percepciji ne može osporiti utemeljenost, jer je politička zaokupljenost nedvojbeno vertikalna cjelokupnoga Vitezovićeova djelovanja, pa tako i književnoga. Takvo razumijevanje imalo je, dakako, utjecaja i na raspored istraživačkih interesa kad je riječ o Vitezovićeovu opusu. Golem broj njegovih latinskih stihova, ponajviše prigodnih – čestitaka, horoskopa, tužaljka, poslanica – ostao je u rukopisu, a ni za tiskani se dio njegove stihovane latinske ostavštine ne može reći da je bio intenzivnije proučavan. Nije stoga nikakvo čudo da je gotovo nezamijećen ostao i malen korpus Vitezovićeve ljubavne latinske poezije, listom rukopisne. Na neke se sastavke uzgred u svojoj monografiji osvrnuo Vjekoslav Klaić, tražeći u njima ponajprije uporišta za rekonstrukciju pojedinih epizoda Vitezovićeve biografije.¹

Pjesme o kojima je ovdje riječ nalaze se u dvama kodeksima, jednom u posjedu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (*Epistolae metricae* I-II, rkp. *Arhiv HAZU II d. 147*) i drugom koji se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (*Otia metrica manuscripta et impressa*, rkp. *NSK R 3461*). Prvi uglavnom obuhvaća stihove nastale za Vitezovićeova boravka u Sloveniji 1676-77. (35 stranica), drugi pjesme nastale u dvjema godinama, od 1682. do 1684. (94 lista); u potonjem je uvezan i stanovit broj tiskanih Vitezovićeovih pjesama.

Dvije knjige u koje su raspoređene *Epistolae metricae* nejednake su veličine. Prva obuhvaća 27 sastavaka, u drugoj ih ima 12.² Adresati iz prve knjige listom su povijesne osobe: rodbina, prijatelji, zaštitnici, a Vitezovićeovi stihovi puni su važnih, i po svemu sudeći vjerodostojnih biografskih obavijesti, na koje se u svojoj monografiji obilato oslanjao Klaić. No ta je knjiga za Vitezovićeova tumača dragocjena i po raznolikim autopoetičkim očitovanjima. Primjerice, iz jednoga od njih doznajemo da je latinske stihove počeo pisati umjesto hrvatskih

1 - Vj. Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*, Zagreb, 1914.

2 - U oba slučaja numeracija u rukopisu nije pouzdana. U prvoj knjizi završava brojem 26, no po dvije pjesme nose istu brojčanu oznaku (17 i 20), a broja 22 nema. U drugoj knjizi nedostaju 3. i 4. pjesma, ali broj 5 stoji uz dva različita naslova.

tek kad je otišao u Sloveniju; iako je riječ o slavenskom narodu, kaže, uporabni su jezici ondje latinski i njemački.³ Napokon, poslanice iz prve knjige svjedoče o pripovjedaču koji s neuobičajenom izravnošću izvještava i o ćudoredno problematičnim događajima, poput noćenja u gostionici u Radeču, gdje su njegovi pratilci, iskoristivši prigodu što je vlasnik bio odsutan, polijegali u isti krevet s krčmaricom (Epist. I,11,11-18: rkp. II d. 147, str. 13-14).

Za tematsku vertikalnu druge knjige svakako je znakovito da ona počinje i završava tekstovima koji su upućeni ženama. Naslovljenica prve elegije stanovita je *Herula Slava*, za koju iz pjesme doznajemo da je zagrebačka ljubav epistolarnoga »ja« (9-12). Riječ o varijaciji motiva razdvojenog ljubavnog para kakav je višestruko posvjedočen u rimskoj književnosti:

Ad Herulam Slavam

*Hanc tibi mittit Eques, generosa virago, salutem,
Quam solito mallet posse tulisse modo.
Perdudum tacui viva scriptaque loquella,
Unde tibi mirum, sed mihi poena fuit.
Immensum terrae spatium rarusque viator* 5
*Causarunt tantum crimen inesse mihi.
Ast impressa meae tua menti vivit imago
Corque mihi assiduo semper amore cremat.
Me tellus longinqua tibi, me tempus ademit,
Sed de perpetuo demit amore nihil.* 10
*Qui fueram quondam Graecorum montis in urbe
Rhetorices arti tempus inane navans,
Ille modo studiis distentus pluribus idem
Inter Carniolos vivo vocorque tuus.
Impellitque animum crebro mihi saeva cupido* 15
Naturae vires ut superare velim,

3 - Uz Epist. I,20, upućenu Ivanu Despotoviću (rkp. II d. 147, str. 20-21), iz koje četiri stiha citira i Klaić (o.c., str. 22), usp. i Epist. I,17, upućenu senjskom potkapetanu Ivanu Karlu Portneru (rkp. II d. 147, str. 17-19).

*Dedaleas, exquiro modum, componere pennas,
Quamvis Dedaleum fabula condit iter.
Sicque rapi faciles cupio, mea vita, per auras,
Ut te commodius visere saepe queam.* 20
*Felices volucres nativo rite volatu,
Quas facili nisu mobilis aura vehit!
Non illis montes obsunt, non saxa, nec amnes:
Ampla levisque via est, qua lubet ire, licet.
Pennatam in volucrem mutari sepius opto,* 25
*Ut vel sic crebro sis adeunda mihi.
Quamquam vana, tamen multum solaminis addunt
Somnia, quae mihi te saepe videre sinunt.
Haec abiisse, dolor!, conorque iterata videre:
Claudo oculos, somnum concilioque novum:* 30

Pjesma počinje neprikrivenom Ovidijevom pozajmicom: ne samo da je uvodna formula *hanc ... mittit ... salutem* ekskluzivno Ovidijevo rješenje (usp. *Pont.* 1,3,1; 1,10,1; 2,2,3; 3,4,1; *Her.* 4,1; *Trist.* 5,13,1), nego je i iskazivanje tuge zbog toga što se pismo ne može osobno uručiti ovidijevske provenijencije (usp. *P.* 3,5,5-6: *qui tibi, quam mallet praesens afferre, salutem / mittit ab hirsutis, Maxime Cotta, Getis* i apokrifne stihove predmetnute pred *Her.* 18: *Mittit Abydenus, quam mallet ferre, salutem, / Si cadat unda maris, Sesti puella tibi*). Na najvještijega rimskog elegijskog pripovjedača upućuju i neka druga mjesta (usp. npr. st. 24 i *Ov. P.* 3,5,48: *gratia dis: menti quolibet ire licet*).

Pjesma je očigledno ponuđena za čitanje u autobiografskom ključu: o tome jasno svjedoči latinizirano prezime *Eques* (= Ritter) u prvom stihu. No dok epistolarno »ja« rano i nedvosmisleno otkriva svoj građanski identitet, identitet naslovljenice zaštićen je pseudonimom, na tragu prakse kakvu su u ljubavnoj elegiji ozakonili Katul, Tibul, Propertije i Ovidije. Ipak, *Herula Slava* u nečem je bitnom drukčija nego *Lesbia*, *Delia*, *Cynthia* ili *Corinna*. Njezino je lažno ime politička poruka: za razliku od svojih antičkih prethodnica, Herulka-Slavenka imenom ne ističe ni obrazovanost ni otmjenost nego narodnosnu pripadnost. Štoviše, Zagrepčanka – ili, preciznije, Gričanka – dvočlanim imenom uvjerava

EQ. PAULI RITTER,
EPISTOLARUM METRICARUM
LIBER SECUNDUS.

1. Ad Herulam Slavam.

Hanc tibi mittit Eques, generosa Virago, salutem.
Quam solito mallet prope tulipe modo.
Perdidit tacui viva scriptaque loquella:
Unde tibi mirum, sed mihi poena fuit.
Immensum terra spatium, rarusque viator,
Causarum, tantum crimen inesse mihi.
Aest impressa mea tua menti vivit imago:
Corque mihi assiduo semper amore cremat.
Me tibi longinqua tibi, me tempus, ademit:
Sed de perpetuo demit amore nihil.
Qui fueram quondam Praecorid montis in urbe,
Rhetoricae arti tempus inane navans,
Ille modo studij dissentij pluribus idem.
Inter Carnidos vivo vocorque tuus.
Impellitq; animum crebro mihi levis cupido:
Naturae vires ut superare velim.
Dedilem, exquiri modum, componere passas:
Quamvis Dedilem quibula condit iter.
Sicq; rari facili cupio, mea vita, per arvas:
Ut tu commodis vivere sepe queam.
Felicis volucres nativis nitet volatibus:
Quas facili in se mobilis aura velit.
Noa illis mores obsunt, non saeva, nec annus.
Ampia lexique via est, qua lubet ire, licet.
Pennatam in volucrum mutare sepius opto:
Ut vel sic crebro sis deunda mihi.
Quamquam vana, tamen multas solaminis addunt,
Omnia, quae mihi te sepe videre sinunt.
Hac

Rkp[1]. HAZU II d 147 str. 26

da su Heruli zapravo slavensko, a ne germansko pleme, na tragu jednadžbe koja je u hrvatskoj političkoj esejistici i historiografiji poznata još od Orbinija.⁴

Ipak, cjelina pjesme ni po čemu nije opterećena političkim nabojem. Doduše, pri tome valja naglasiti da pred sobom nedvojbeno imamo krnj sastavak: na 27. stranici rukopisa ispisan je samo jedan distih, u kojem su vidljivi tragovi ispravljanja, a i interpunkcija na kraju pentametra sugerira nastavak. Ostatak stranice i cijela 28. stranica u rukopisu su prazni, a pjesma na 29. stranici označena je rednim brojem 4. Dakako, može se samo nagađati kolik je prostor pisar bio namijenio za naknadno upisivanje druge i treće poslanice, a kolik za dovršetak prve.

Više od brojčane distribucije stihova u toj velikoj lakuni morala bi nas zanimati tematika dviju izostavljenih pjesama. Tekst kojim se druga knjiga nastavlja na prvi je pogled klasična poslanica upućena prijatelju iz zagrebačkih školskih dana; u njoj se Herulka-Slavenka ni riječju ne spominje. No duhovna zaokupljenost koja je odlikovala prvu poslanicu barem dijelom zrcali se i u ovoj. Pišući o novoj sredini, pripovjedač se hvali kako ima uspjeha u ljubavi, iako se uvijek ne zna okoristiti Venerinom naklonošću. Neke je ponude očito morao odbiti, a da bi objasnio neugodne posljedice koje su iz takva ponašanja proizišle, poseže za dalekosežnim generalizacijama o ženskome rodu:

Ad D. Petrum Gattyanium

....
Hic mihi nec Veneris tantum fit sidus iniquum,
Sidus ut adversum fit geniale mihi.
Invenio, quaerens, inventis nescius uti: 15
Quaeror et invenior nec modo cedo mihi.
Hinc gravis accendit delusas ira puellas:
Nec caruisse dolent, sed voluisse pudet.
Poenitet inventas et plus quam pene subactas:
Dat vinci, sed vult foemina victa pati. 20
....
Epist. metr. II,4 (Arhiv HAZU II d. 147, str. 29)

4 - Usp. M. Orbini, *Kraljevstvo Slavena*. Prev. Snježana Husić, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, Zagreb, 1999, str. 63, 77, 126, 127, 158, 166, 181, 190.

Prijatelj iz školskih klupa ovdje je u ulozi koju u rimskoj, a potom i u novolatinskoj ljubavnoj elegiji ima *amicus*: on mora saslušati zaljubljenika, dati mu savjet, a osobito pripaziti da od strasti ne skrene pameću. U Vitezovićevo slučaju takva opasnost, čini se, nije postojala. Iako je ljubav prema Herulki-Slavenki bila najavljena kao *perpetuus amor*, upravo onako kako to zahtijeva žanrovski obrazac, u pjesmi se bez imalo zazora rabi plural *puellae*. U sljedećoj, petoj elegiji iskušenje se izravno imenuje: to je stanovita *dulcis Elisa* (Slatka Eliza), kranjska plemenitašica. Držeći tu pjesmu – kao, uostalom, i druge slične Vitezovićeve tekstove – pouzdanim biografskim vrelom, Klaić ju je u svojoj monografiji vrlo oprezno najavio i donio tek u izvatku.⁵ Obazrivo formulacije velikoga povjesničara, uz ispuštanje trostruke usporedbe u kojoj se slavi tjelesna ljubav i završne argumentacije, pokazuju da Vitezovićevo tekst nije zvučao bezazleno ni 1914., kad je Klaićeva knjiga objavljena, kao što je zacijelo odudarao od matice hrvatskoga novolatinskoga pjesništva na početku posljednje četvrtine sedamnaestoga stoljeća:

Ad nobilem puellam Carniolam

Nescio num liceat praesentibus indere scriptis

Nomen amatoris, dulcis Elisa, tui?

Quin licet; hoc produnt oculi vultusque tacentes,

Ast modo adultus amor nec tacuisse sinit.

Teque pari, o utinam, sufflammet amore Cupido, 5

Intrares lectum saepius ipsa meum.

Pro peccas, iustum cum dura remittis amantem

Nec rebus frueris dum licet usque frui!

Oscula mel superant dulcedine: lectus amantum

Regali pretium demit, Elisa, throno. 10

Quanta est dilectam in gremio sedisse voluptas,

Dilecti et molles dissoluisse sinus,

5 - Usp.Vj. Klaić, *o.c.*, str. 31: »Dok je Ritter dosad šiljao pjesničke poslanice svojim školskim drugovima, učiteljima, prijateljima i dobrotvorima, obmanuli su ga sada ženski čari. (...) Ali ta ljubav prema Elizi kao da nije probudjivala u njega posve uzvišenih osjećaja. Nije to bila platonička ljubav, on je od svoje ljubaznice tražio sve, što žena može čovjeku da povjeri.«

Candida vel teneris circumdare colla lacertis,
Os ori, atque genis iungere quanta genas!
Tantum pulchra valet sine sensili amore puella, 15
Quantum vir princeps absque cliente valet.
Tantum pulchra valet sine sensili amore puella,
Cynthia vel quantum sol sine luce valet.
Tantum pulchra valet sine sensili amore puella,
Quantum sub modio tecta lucerna valet. 20
Cumque Deos inter nomen celebretur Amoris
Perditus est ergo quisquis amare negat.
Hinc ego te salvam cupiens fore quaeso precorque
Nunc vel amatori mollior est' et ama.
Tempus adest tua dum floret spectanda iuventus; 25
Effugiunt passim tempora: carpe rosas,
Neglectum innumerae tempus doluere puellae,
Cum ruga et canis non capiatur amor.
Suscipe grata novum foveasque decenter amantem;
Ni placet, hoc carmen dilacerando vale! 30

NB: *Virgo rogabat carmina,*

Haec virgini contextui:

Amore ni sui perfruar,

Nil perdo, nil lucrer licet.

Epist. metr. II,5 (Arhiv HAZU II d. 147, str. 29-30)

Pjesma ima klasičan oblik ljubavnoga nagovora, kakav je poznat i iz rimske i iz humanističke ljubavne elegije. Ono što je iznenađujuće jest otvorenost u veličanju tjelesne ljubavi (*sensilis amor*), za koju Vitezović rabi epitet kakav se u klasičnom latinskom pjesništvu može zateći samo u Lukrecija.⁶ Lijepa djevojka koja zanemaruje tjelesne užitke nalik je velikašu bez slugu, suncu i mjesecu

6 - Usp. Lucr. 2,888; 2,893; 2,902.

Quin licet; hoc produnt oculi multique tacenti:
 Ast modo adustus amor nec tacuisse sinit.
 Teque pari d'utramque sufflammet amore Cupido.
 Irrarid' lectum sapius ipsa meum.
 Pro peccas, justum cum dura remittis amantem:
 Nec rebus frueris dum licet usque frui.
 Nuda mel sperant dulcedine: lectis amantem
 Regali pretium demit, Elise, throno.
 Quanta est, dilectam in gremio sedisse, voluptas,
 Delecti: et molles dissolvunt sine sinu.
 Candida vel teneris circumdare collas laetis:
 Os omi, atque gemis iungere, quanta, genas!
 Tantum pulchra valet sine sensili amore puella,
 Quantum vir princeps absque relicto valet.
 Tantum pulchra valet sine sensili amore puella,
 Cynthia vel quantum Solysine luce valet.
 Tantum pulchra valet sine sensili amore puella,
 Quantum sub modio tecta lucerna valet.
 Cumque deas inter nomen celebretur Amoris:
 Perditus est ergo quisquis amare negat.
 Atque ego te salvam cupiens fore, quae, praerogae
 Nunc vel amatori mollior est et ama.
 Tempus adest, tuq' dum floret spectanda iuventus,
 Effugit passim tempora: carpe rosas.
 Neglectum innumeris tempus doluere puellas:
 Cum ruga et carnis non capiatur amor.
 Suscipe grata novum, foveasque decenter amantem.
 Ni placet: hoc carmen dilacerando, vale.
 N. Virgo rogabat carmina,
 Haec Virgini contempsit:
 Amore mi sui perfruar,
 Nil sperdo, nil licet licet.

s: Ad

Rkp[1]. HAZU II d 147 str. 30

bez sjaja ili svjetiljci položenj pod posudu. Nije potrebno posebno teološko obrazovanje da bi se u posljednjoj usporedbi (20) otkrila parafraza Isusovih riječi iz Novoga zavjeta: *Nitko svjetiljke kad je užeže ne pokriva posudom niti stavlja pod naslonjač, nego na svijećnjak, da vide svjetlo oni koji ulaze.*⁷ Absurdno bi bilo pomisliti da Vitezović nije bio svjestan podrijetla slike za kojom je posegnuo; to što ju je upotrijebio u argumentativnom kontekstu koji joj je bogohulno neprimjeren, znak je neobične pjesničke slobode, za koju u suvremenom hrvatskom pjesništvu na latinskom jeziku ne postoji uvjerljiva paralela.

Najdojmljivije ilustracije Vitezovićev *amator* ostavlja za kraj nagovora, koristeći se izdašno, kao i u poslanici upućenoj Herulki-Slavenki, motivskom riznicom rimske ljubavne elegije. Poziv na uživanje u blagodatima mladosti i podsjećanje na njezinu prolaznost opća su mjesta u tekstovima Propercija, Tibula i Ovidija.⁸ Opći dojam frivolnosti Vitezovićeve *Für Elise* pojačava dodatak u jambima, *Nota bene*, dopisan na kraju elegije: »djevojka je tražila pjesmu, ja sam joj ju sastavio; ako i ne užijem njezinu ljubav, nije važno: neću se okoristiti, ali neću biti ni na gubitku«. Posrijedi je poznati topos rimske ljubavne elegije, pod Vitezovićevim perom ogoljen na izravnu računicu o vrijednosti uloga i mogućoj dobiti: pjesma je sredstvo zavođenja, ali i zalag književne slave, i to kako za autora tako i za adresata.⁹

Tri distiha naslovljena *Ad amicam sinceram* u rukopisu imaju istu numeraciju kao i poslanica Elizi. Kao i u prvoj poslanici ove knjige, riječ je o varijaciji ovidijevskoga motiva u kojem bi pošiljalac pisma radije bio samo pismo, jer bi mu to omogućilo izravan susret s voljenom osobom:

Ad amicam sinceram

*O, si quas mitto, possem deferre tabellas,
 Solus et ad dominam nuntius esse meam,
 Quae sua per sylvas virides patulosque sub arce
 Turribus ex altis lumina pascit agros,*

7 - Lk 8,16; usp. i Lk 11,33; Mt 5,15; Mk 4,21.

8 - Usp. npr. Prop. 1,19,25-26; 2,15,23-54; 4,5,59-62; Tib. 1,1,69-74; 1,4,27-38; 1,5,69-76; 1,8,47-48; Ov. Am. 1,8,49-54; AA 3,57-82.

9 - Usp. npr. Prop. 2,5,5-8; 3,2,17-26; Tib. 1,4-61-66; Ov. Am. 1,3,19-26; 1,10,59-64; 1,15; 2,17,25-30; 3,8; 3,12; 3,15

Quo domino nunc dura suo fortuna negavit 5

Ire, ac cum domina plura tegenda loqui.

Epist. metr. II,5 (Arhiv HAZU II d. 147, str. 30)

Ovidijeva formula početka ljubavnoga pisma očigledno se dopadala Vitezoviću jer je, baš kao neimenovana *amica sincera*, istim komplimentom počašćena i *perillustris ac generosa N.N.*, kojoj je posvećena kratka pjesma na kraju druge knjige. Štoviše, Vitezović se nije ustručavao da posegne i za vrlo sličnim rješenjima na razini izraza: u prethodnoj je pjesmi s anonimnom gospođom htio porazgovarati »o više tajnih stvari« (*plura tegenda loqui*), a ovdje »o mnogo važnih« (*grandia multa loqui*):

Ad perillustrem ac generosam N.N.

Si tibi quae primi scintilla supersit amoris,

Pauca diu notae percipe scripta manus.

Sic absens levibus te visere debeo chartis,

Cum praesens vellem grandia multa loqui.

O utinam atque utinam mihi lux suprema fuisset, 5

Quae tibi me vidit dicere, chara, »vale!«

Non ego deberem crebras sine funere mortes,

Cum primo coepi vivere et amare, pati.

Epist. metr. II,11 (Arhiv HAZU II d. 147, str. 33-34)¹⁰

Prema našem današnjem uvidu u Vitezovićevu ostavštinu *quaestiones amatoriae* ponovno su za nj postale pjesničkim izazovom nakon petogodišnje stanke, u studenom 1682. Takvu, naime, dataciju za dva nenaslovljena elegijska distiha nedvosmisleno sugerira pozicija u kodeksu *Otia metrica*, u koji su tekstovi, tiskani i rukopisni, uvrštavani prema kronološkom redu. Dok su sastavci koje

¹⁰ - Vrijedi upozoriti kako posljednji pentametar pokazuje da se mladi Vitezović još učio latinskoj verzifikaciji. Završni stih je hipermetar, iz kojega se, međutim, ništa ne može ukloniti ili premetnuti bez ozbiljnih posljedica za smisao.

smo dosada vidjeli, pa i oni kratki, od četiri ili pet distiha, odavali jasnu vezu s tradicijom ljubavne elegije, rimske i novolatinske, ovdje je riječ o klasičnom epigramu na Marcijalovu tragu. U prvom se distihu postavlja naoko ozbiljno pitanje o tome je li veći grijeh ljubiti lijepu ili ružnu djevojku, stariju ili mlađu. Poanta prvo otkriva da je i jedno i drugo zločin, no onda se, u očekivanom obratu, tvrdi da ima većih i manjih zločina, kao što ima većih i manjih zasluga, volova i muževa:

Nescio formosam num deformemve puellam

Annosam an iuvenem maius amare scelus.

Crimen utrumque scio, sed crimen crimine maius,

Ut meritum merito, bos bove virque viro.

Otia metrica, NSK R 3461, fol. 55)

Klaić u svojoj biografskoj rekonstrukciji nije pokazao interes za taj epigram, no sljedeći je držao važnim izdvojiti, zacijelo i zbog toga što nosi točan nadnevak. Njegova perifriza sama je po sebi dragocjeno svjedočanstvo recepcijskoga žanrovskog nesporazuma i zaslužuje da je izdašnije citiramo: »Gotovo pak s ogorčenjem odbacuje 2. veljače 1683. neko žensko čeljade, koje hoće da ga zavede. Neka se ne pričinja dražesnom ni lijepom, već neka bježi ispred njegovih očiju. Neka traži konjušnike, a neka ne dira u pjesnika. Da je sve i dražesnija i umiljatija, ne bi je rukom obuhvatio, da je oblubi. Jer pjesnici, koji slave Muze, mora da su čisti. Stoga neka se tornja, neka mu vjeruje, da mu se ne svidja.«¹¹

Die 2. Febr. Viennae

Fingere te gracilem, te desine fingere pulchram

Et rapere ex oculis, bestia foeda, meis.

Quaerito agazones, divos non tangito vates,

Iste diis sacer est spiritus atque caro.

Namque etsi gracilis, formosa et blandior esses, 5

¹¹ - Usp. Vj. Klaić, o.c., str. 72.

*Te mea non caperet propter amare manus.
Qui Musas celebrant, pueros decet esse poetas,
Hinc fontes Musis, hinc loca celsa dicant.
Nulla novenarum cum sis Celiandra sororum,
Appage, quaecunque es: non mihi, crede, places.* 10

(*Otia metrica, NSK R 3461, fol. 79*)

Vitezovićeva *bestia foeda* nosi znakovito ime Celiandra; njime se očigledno aludira na njezinu moć da općini muškarce (grč. κηλεῖν = čarati, i ἄνθρωπος = muškarac).¹² Budući da nije Muza, nema što tražiti u društvu pjesnika, koji kao njihovi svećenici moraju paziti na čistoću. Tvrdnja o obvezatnoj pjesničkoj čednosti nije, dakako, izvorno Vitezovićeva. I na nju je očigledno naišao čitajući rimske ljubavne pjesnike, kod kojih, uostalom, i uži i širi kontekst sugerira da ju treba uzimati *cum grano salis*.¹³

Uostalom, sam kodeks *Otia metrica* potvrđuje da patetična gesta nije imala dugotrajan odbojni učinak. Već za deset dana pjesnik je u novom epigramu kao lik uveo Benignu, kojoj se ime također pokazuje ominoznim: ona je naime *benigna dando*, dobrohotna u davanju. No zato što ništa ne daje badava, ona je za svojeg prijatelja *semibenigna*, odnosno *semimaligna*:

Ad Benignam. Die 12. Febr. 1683.

*Iure benigna fores dando dicenda Benigna,
Nam nil, quidquid habes, pulchra Benigna, negas.
Sed quia nil frustra das, dandum quaeris, amico es
Semibenigna tuo, Semimaligna tuo.*

(*Otia metrica, NSK R 3461, fol. 79v*)

12 - Pri tome treba upozoriti da Vitezovićeva prozodija nije besprijeekorna; i inače je imao nevolja s uklapanjem riječi grčkoga podrijetla u svoje stihove, kako svjedoči neopravdana grafijska *appage* u sljedećem retku.

13 - Usp. npr. Cat. 16,5; Ov. Am. 3,8,23-24.

Lik lakome ljubavnice dobro je poznat iz rimskih elegičara.¹⁴ Ipak, neprikriven invektivni ton pokazuje da tradicijsko uporište prije treba tražiti u epigramu, i to upravo kod žanrovskoga klasika. Veza s Marcijalom vidljiva je već u leksiku: *nil negare* jedna je od njegovih omiljenih opscenih sintagma.¹⁵

Dok bi se epigram o Benigni u strogom čitanju mogao i odbaciti kao dokaz za promjenu raspoloženja jer nema jasnih naznaka tko bi mogao biti jadni Benignin *amicus*, epigram *Ad Tulipanam*, s nadnevkom 15. veljače, nedvojbeno pokazuje da je Klaićeva dijagnoza utemeljena na epigramu od 2. veljače bila prestroga: ovdje se, naime, učestalo javljaju glagoli u prvom licu singulara. U središtu je ponovno motiv gramzljive priležnice, ali je zamjetna povišena lascivnost, koja kulminira u tvrdnji da Tulipanu protuusluga neće ništa koštati, za razliku od njezina prijatelja, koji na darove troši ozbiljan novac. Mizoginični motiv o skupim muškim investicijama i besplatnom, ali uskraćivanom ženskom uzdarju (5-6), antičkoga je podrijetla, a u hrvatskom se latinizmu susreće zarana, još u Panonijevim epigramima.¹⁶

Ad Tulipanam. Febr. 15

*Res ego non verbis emo, quas tibi dono, sed aere,
Re fac te gratam: verba nec aera peto.
Accipis utque a me mea rem, Tulipana, libenter:
Des non dura mihi rem, Tulipana, velim.
Aere tibi si rem constantem donat amicus, 5
Rem sibi da quae te constat, amica, nihil.
Nam dari sibi vult a te tibi qui dedit ante:
Munera muneribus restituenda puta.*

(*Otia metrica, NSK R 3461, fol. 79v*)

14 - Usp. npr. Prop. 1,8; 2,16; 2,23; 2,24; 3,13; 4,5; Tib. 1,4,57-72; 1,5; 1,8,29-52; 1,9; 2,3; 2,4; Ov. Am. 1,8; 1,10; 3,8.

15 - Usp. Mart. 11,49,12; 12,71,1-2; 12,79,4.

16 - Usp. Panonijev epigram kumi Magdalenii (*Ad Magdalenam*, epigr. CCCXLVII ed. Theleki).

Amalgamsku stopljenost elegijske i epigramske tradicije pokazuje nenaslovljeni epigram zapisan na sljedećem listu u rukopisu. Riječ je o marcijalovskoj poruzi ženama koje prikrivaju dob, uz istodobnu pohvalu prirodne ženstvenosti, nepotpomognute kozmetikom, kakvu je kao ideal propagirala rimska ljubavna elegija, osobito Propercijeva:¹⁷

Me non alliciunt fictae modulamina vocis:

Natura inventa dicitur arte prior.

Rauca tibi vox est natura, quam licet arte

Hanc polias, aetas insidiata tibi est.

Falle sed aetatem vocis conamine longam: 5

Non valet ast oculos fallere ruga meos.

Ergo fatigari tam compto desine versu:

Plus est quod sperno, quam quod amare velim.

(*Otia metrica, NSK R 3461, fol. 80*)

Posljednji tekst pripada također Vitezovićevim bečkim danima. Riječ je o znakovitoj izmjeni pogleda između »mladog Ilira« i »djevojke Njemice«:

Aspicit ex propriis Germana puella fenestris,

Figit in oppositam lumina clara domum.

Illyr abhinc iuvenis toties quoque spectat eandem:

Illa cupidineis, flagrat et ille focus.

Illa tenet metam, collimat et ille sagitam: 5

Cum poterit centrum tangere, victor erit.

Quam pulchrum Illyricas spoliū ferretur¹⁸ in oras

Si cupido iuveni iuncta Cupido foret.

Verum non aliis, velut illi, pulchra videtur:

Scilicet amenti consimilatur amans. 10

17 - Usp. npr. Prop. 1,2; 2,18,23-38; 2,29,25-30; Tib. 1,8,9-16; Ov. Am. 1,14; 2,14.
18 - Corr. ex freretur.

Non saturant oculi stomachum, sive omnia spectent:

Rebus non aura nam saturatur homo.

(*Otia metrica, NSK R 3461, fol. 80v*)

Klaić je epigram pročitao kao dokaz za stamenu nepopustljivost mladoga Ilira.¹⁹ No u Vitezovićevu tekstu za takvo tumačenje nema ozbiljnoga uporišta. Štoviše, govori se o »krasnom plijenu« koji bi dospio na ilirsku obalu, kad bi se mladićeva žudnja kojim slučajem obistinila (7-8). Središnji dio epigrama nabijen je nedvosmislenom seksualnom metaforikom strijele i cilja, a zaključni distih ne ostavlja nikakve sumnje da je riječ o istoj doktrini kakvu smo imali prilike upoznati u elegiji Elizi: oči ne mogu zasititi želudac, makar sve gledale: tako se i čovjek može zasititi samo tvorno, a ne prikazom (11-12).

Stotinjak Vitezovićevih stihova koji su ovdje predstavljeni nisu, dakako, dio jedinstvenoga ljubavnog kanconijera. U njima nije ispričana cjelovita ljubavna priča, iako je vidljiva autorska nakana da se doživljaji evocirani u prvom licu singulara dovedu u vezu s građanskom osobom pisca stihova. Ipak, nema dvojbe da se ti tekstovi ne mogu naivno čitati kao vjerodostojna autobiografska očitovanja: od toga odvraća već i njihova visoka literariziranost. Iz njih se ne može suditi o Vitezovićevim zavodničkim uspjesima, ali se prilično pouzdano može odrediti raspon njegove žanrovske lektire. Model ljubavne elegije u epistolarnom okviru pronašao je u Ovidiju, a na njegov izbor zacijelo je utjecala i popularnost heroida u baroknom pjesništvu, i to podjednako na latinskom kao i na narodnim jezicima.²⁰

Ljubavni stihovi zacijelo će dodati koju crtu u profilu Vitezovića kao latinskoga pjesnika, ali neće promijeniti okvir Vitezovićeve književnopovijesnoga opisa. No ono što je možda malen korak za Vitezovića, nije i za cjelinu hrvatskoga novolatinskoga pjesništva. Sedamnaesto je stoljeće razdoblje kojim u latinitetu izrazito dominira nabožna poezija; protureformacijski duh gotovo da se snažnije osjeća u književnosti latinskoga izraza nego u književnosti na hrvatskom jeziku. *Carmina amatoria*, kojima je obilovalo stoljeće i pol humanizma, iščeznula su

19 - Usp. Vj. Klaić, *o.c.*, str. 71: »Ali kao da mu Bečanke nijesu mogle srući posve okovani. Otkriva se u njima, ali se u mreže njihove nije dao uloviti. Tako pjeva Švabici, koja je njemu nasuprot stajala u ravnini očijukala.«
20 - Za sudbinu Ovidijevih *Heroida* u novovjekovlju i nastanak istoimenoga žanra usp. H. D. Am. *Die Heroidenbriefe. Bestandsaufnahme. Geschichte. Kritik einer humanistisch-barocken Literaturgattung*. Berlin 1977.

s generičkoga repertoara, uz više nego rijetke iznimke, kao što su elegija Vice Pucića Soltanovića *Ad amicam suam Pantasileam fidem sibi non servantem* ili Đurđevićev *Somnium de domina*. Vitezovićeve mladenačke pjesme pokazuju da ta tradicija, koliko god bila osuđena na komorni status, nije zamrla. Dakako, isticanje svjetovne dimenzije u latinističkoj poeziji hrvatskoga Seicenta nije nikakav vrijednosni sud; to je tek podsjetnik na to da i u ovom stoljeću golema građa još čeka da bude pročitana.

Sanja Perić Gavrančić Ferićeve basne između tradicije i inovacije

1. Uvod

Književnik i prevoditelj Đuro Ferić (1739.–1820.), uz Rajmunda Kunića, Brnu Zamanju, Đuru Hidžu i Džona Rastića, pripada posljednjoj generaciji hrvatskih latinista, skupini dubrovačkih pisaca kojima se pripisuju najveće zasluge za procvat književnosti na latinskom jeziku u drugoj polovici 18. i u prvim desetljećima 19. stoljeća. U vrijeme kada uporaba latinskoga jezika u Europi zamire, u Dubrovniku se pisanje latinskih stihova još uvijek smatralo neizostavnom odlikom književnika¹. Dok Europu zahvaća predromantizam, a druge hrvatske krajeve odjeci prosvjetiteljstva, književni se život Dubrovnika formira se na zasadama klasicizma. U slici dubrovačkoga kulturnoga života koji se čini relativno zatvorenim prema onodobnim europskim književnim kretanjima, Đuro Ferić predstavlja iznimku, jer su njegova djela zahvaćena i prosvjetiteljskim i predromantičarskim književnim strujanjima.

Ferić se na književnoj sceni pojavio 1794. godine zbirkom od 113 latinskih basna *Fabulae ab Illyricis adagiis desumptae*. Do 1804. godine završio je drugu, trostruko veću zbirku od 346 latinskih basna i njima pripadajućih 'ilirskih' poslovice drukčijega naslova – *Adagia Illyrica fabulis explicata*, ali iste koncepcije². Suočen s neuspjehom oko tiskanja spomenute zbirke, Ferić se istom žanru vraća u drugom jezičnom mediju. Godine 1813. izlazi njegovo posljednje objavljeno djelo, prijevod Fedrovih basna *Fedra Augustova odsufcgnika Pricize Esopove u pjesni slovinske prinesene* u dvojezičnom izdanju koji je u Dubrovniku dulje vrijeme služio kao školski udžbenik. Nakon uspjeha Fedrova

1 - Usp. Kombol 1945: 384

2 - Naslovom *Adagia Illyricae linguae fabulis explicata* (za razliku od imena prve zbirke *Fabulae ab Illyricis adagiis desumptae*) ističe svoj primarni interes za ilirske poslovice odnosno slavensku usmenu tradiciju. Interes za narodno pjesništvo i poslovice — posvjedočen Ferićevom prepiskom s europskim intelektualcima Michaelom Denisom, Johannesom von Müllerom, Melchiorom Cesarottijem — čini ovog Dubrovčanina prvim književnikom koji ideje o narodnom geniju na južnoslavenskom prostoru pokušava predstaviti u europskoj kulturnoj sredini. Njegovi pogledi, međutim, nisu bili dovoljno utjecajni za vrijeme njegova života i tek će ga zagrebački preporoditelji aktualizirati kao preteču hrvatskoga romantizma i tiskati neke njegove basne u *Danici ilirskoj* 1836. g.